

PÕHIÕIGUSTE ARUANNE – 2022

2021. aastal oli põhiõiguste kaitses nii edusamme kui ka tagasilööke. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) 2022. aasta põhiõiguste aruandes antakse ülevaade valdkonna peamistest arengusuundadest, tuues esile saavutused ja endiselt probleemsetena püsivad valdkonnad. Väljaandes esitatakse FRA arvamused peamistes teemavaldkondades toimunud arengu kohta ja neid arvamusi toetavate tõendite kokkuvõte. Selles antakse kokkuvõtlik, ent informatiivne ülevaade põhiõiguste valdkonna peamistest probleemidest ELis ja liikmesriikides.

EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMETI ARVAMUSED

1 [FOOKUS]

Sotsiaalseadused ja võrdõiguslikkus COVID-19 pandeemiast taastumise taustal

3

Harta rakendamine ja kasutamine riigi tasandil

6

Võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld

9

Rassism, ksenofoobia ja seonduv sallimatus

12

Romade võrdõiguslikkus ja kaasamine

15

Varjupaiga-, viisa- ja rändeküsimused, piirid ja integratsioon

17

Infoühiskond, privaatsus ja andmekaitse

20

Lapse õigused

23

Õiguskaitse kättesaadavus

25

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edusammud

Käsikiri koostatud aprillis 2022.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ega ükski Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti nimel tegutsev isik ei vastuta järgmise teabe kasutamise eest.

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2022

Print	ISBN 978-92-9461-809-2	ISSN 2467-2432	doi:10.2811/703909	TK-AM-22-001-ET-C
PDF	ISBN 978-92-9461-778-1	ISSN 2467-2661	doi:10.2811/167079	TK-AM-22-001-ET-N

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2022

Reprodutseerimine on lubatud, kui viidatakse allikale.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti autoriõigusega hõlmamata fotode või muu materjali kasutamiseks ja taasesitamiseks tuleb küsida luba otse autoriõiguse valdaja käest.

Fotode autoriõigused:

Kaas: © BGStock72/Adobe Stock; myboys.me/Adobe Stock; Lazyllama/Adobe Stock

Lk 1: © Rob/Adobe Stock

Lk 2: © BGStock72/Adobe Stock

Lk 2: © RioPatuca Images/Adobe Stock

Lk 3: © FRA

Lk 3: © Alexlmx/Adobe Stock

Lk 4: © Bluedesign/Adobe Stock

Lk 6: © Aleksander Kalka/NurPhoto/Getty Images

Lk 7: © Mangostar/Adobe Stock

Lk 8: © Ananass/Adobe Stock

Lk 9: © myboys.me/Adobe Stock

Lk 9: © dusanpetkovic1/Adobe Stock

Lk 10: © Ton Koene/Alamy Stock Photo

Lk 11: © Fizkes/Adobe Stock

Lk 12: © Birute/iStock

Lk 13: © FRA

Lk 14: © Philippe Huguen/AFP/Getty Images

Lk 15: © Jacopo/Adobe Stock

Lk 15: © BalkansCat/iStock

Lk 16: © Elmar Gubisch/Adobe Stock

Lk 16: © Henry-Martin Klemt/Adobe Stock

Lk 17: © Jirsak/Adobe Stock

Lk 17: © Gorodenkoff/Adobe Stock

Lk 18: © Vitalii Vodolazsky/Adobe Stock

Lk 19: © Michael Traitov/Adobe Stock

Lk 20: © New Africa/Adobe Stock

Lk 20: © Ralf Geithe/Adobe Stock

Lk 21: © Jenny Matthews/Getty Images

Lk 22: © Emin Ozkan/Adobe Stock

Lk 23: © Jirsak/AdobeStock

Lk 24: © AJ_stock_photos/Adobe Stock

Lk 24: © Corgarashu/Adobe Stock

Lk 25: © Chansom Pantip/Adobe Stock

Lk 26: © Jenny Sturm/Adobe Stock

Lk 27: © Seventyfour/Adobe Stock

Lk 28: © Nathaphat Nampix/Adobe Stock

SOTSIAALÕIGUSED JA VÖRDÕIGUSLIKKUS COVID-19 PANDEEMIAST TAASTUMISE TAUSTAL

COVID-19 pandeemia on mõjutanud inimeste sotsiaalõiguste kasutamist, kuigi mitte võrdsel määral. Suur osa ELi elanikkonnast on kokku puutunud liigsuremuse, suurenenud vaesuse ohu, tööhõivepiirangute, digitaristu kättesaamatuse, tervishoiu, lapsehoiuteenuste, hariduse ja koolituse vähenenud kättesaadavuse, ühiskonnaelus osalemise piirangute ning töö- ja eraelu tasakaaluga seotud pingetega.

EL reageeris Euroopa Komisjoni ja mitme ameti kiire tegutsemisega. Teiste hulgas reageerisid kiiresti Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskus, kes esitab igal nädalal üksikasjaliku analüüsi epidemioloogilise olukorra kohta, ning Euroopa Raviamet, kes hindab COVID-19 ravi ja vaktsiine. Lisaks tehti pandeemia sotsiaalse mõju vähendamiseks liikmesriikidele taaste- ja vastupidavusrahastu kaudu kättesaadavaks 723,8 miljardit eurot. Selle tulemusel töötasid liikmesriigid välja enam kui 850 meetet, et toetada pandeemiast taastumisel sotsiaalõiguste kasutamist.

Nende meetmete rakendamise vastavust põhiõigustele tuleb süstemaatiliselt jälgida, et neid kasutataks ilmtingimata tulemuslikult ja tõhusalt ning et nende puhul austatakse inimeste õigusi. Liikmesriigid ei kaasa aga tavaliselt inimõiguste valdkonnas pädevaid ametiasutusi oma taaste- ja vastupidavuskavades vastuvõetud meetmete tulemuslikkuse seiresse, et toetada sotsiaalõigusi.

EL keskendub sotsiaalõigustele, lähtudes liidu õiguskorrast, nagu Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklid 4, 9 ja 151, Euroopa Liidu lepingu artikkel 3 ning ELi põhiõiguste harta IV jaotis solidaarsuse kohta.

COVID-19 pandeemiale reageerimiseks keskendusid EL ja selle liikmesriigid 2021. aastal uue hooga kohustusele viia ellu sotsiaalse Euroopa idee, nagu näitasid Porto õiglase töö ja majanduskasvu teemaline sotsiaaltippkohtumine ning Euroopa sotsiaalõiguste samba tegevuskava. Määrus (EL) 2021/241, millega luuakse taaste- ja vastupidavusrahastu, kajastab liidu võetud õiguslikke ja poliitilisi kohustusi ning selles nõutakse, et liikmesriigid selgitaksid, kuidas nende riiklikud taaste- ja vastupidavuskavad aitavad Euroopa sotsiaalõiguste sammast rakendada. Määruses viidatakse ka põhiõigustele, näiteks seoses andmekaitse, keskkonnakaitse ja võrdõiguslikkusega.

EL tegi liikmesriikidele rahastu kaudu kättesaadavaks 723,8 miljardit eurot, muu hulgas pandeemia põhjustatud sotsiaalse kahju heastamiseks. Seetõttu tähistab rahastu liidu pühendumust ausama, kaasavama ja sotsiaalse Euroopa loomisele. See võimaldas liikmesriikidel esitada üle 850 meetme, mis aitasid soodustada sotsiaalset ja territoriaalset ühtekuuluvust, ning võisid aidata kasutada sotsiaalõigusi. Nende meetmetega tegeletakse mitme sotsiaalse probleemiga

FRA ARVAMUS 1.1

EL ja selle liikmesriigid peaksid soodustama selliste haavatavas olukorras olevate inimeste sotsiaalõiguste kasutamist, keda pandeemia kõige rohkem kahjustas, makstes taaste- ja vastupidavusrahastust välja vahendeid kooskõlas kõigi asjakohaste õiguslike ja poliitiliste kohustustega. ELi liikmesriigid peaksid kohandama rahastatud meetmeid, kui need ei osutu piisavalt tulemuslikuks inimeste sotsiaalse kaitsetuse vähendamisel.

ELi erinevates elanikkonnarühmades, sealhulgas haavatavas olukorras olevad naised, lapsed ja noored, puuetega inimesed, eakad, romad ning ebakindlate töötajad inimesed.

Üldjoontes kaasasid liikmesriigid oma taaste- ja vastupidavuskavadesse haridust, töövõimalusi ja tööturule integreerimist soodustavad meetmed. Osa nendest on suunatud konkreetselt lastele ja noortele. Teatavad meetmed on seotud sotsiaalkindlustus- ja sotsiaalsüsteemide reformimisega, teised aga tervishoiuteenuste ja pikaajalise hoolduse kättesaadavamaks tegemisega.

FRA ARVAMUS 1.2

EL ja selle liikmesriigid peaksid tagama, et taaste- ja vastupidavusrahastu vahendeid ei kasutata viisil, mis on vastuolus ELi põhiõiguste hartale või puuetega inimeste õiguste konventsiooniga. Euroopa Komisjon ja ELi liikmesriigid peaksid kehtestama rahastuga seoses tulemuslikud põhiõiguste seire mehhanismid. Liikmesriikide pädevatel asutustel soovitatakse selles protsessis konsulteerida süstemaatiliselt ja mõtestatult inimõiguste ja võrdõiguslikkuse valdkonna pädevate asutustega. See võib hõlmata neilt nõu küsimist selle kohta, kuidas võtta kasutusele süsteemid, et tagada vastavus ELi põhiõiguste hartale ja puuetega inimeste õiguste konventsioonist tulenevatele kohustustele. ELi liikmesriigid võiksid ka kaaluda inimõigustega tegelevate ametiasutuste kaasamist taastamismeetmete kohta tehtavatesse põhiõiguste mõjuhindamutesse.

Avaliku sektori vahendid, sealhulgas ELi vahendid, on tähtsad põhiõiguste, sealhulgas sotsiaalõiguste kaitse tagamisel. Seda eriti siis, kui asjaomased ametiasutused tagavad, et nad ei rahasta põhiõigustega vastuolus olevat tegevust. See eeldab praktikas tulemuslikku järelvalvet vahendite kasutamise üle.

Rahastu loomise määruuses nähakse ette, et liikmesriigid esitavad Euroopa poolaasta raames taaste- ja vastupidavuskava täitmisel tehtud edusammude kohta aruande kaks korda aastas (artikkel 27). Määruuses ei ole aga ühissätete määruusega võrreldavaid kaitsemeetmeid, et jälgida kulude vastavust põhiõigustele kas seoses riiklike seiremehhanismide loomisega või inimõiguste või võrdõiguslikkuse valdkonnas pädevate riiklike ametiasutuste kaasamisega sellistesse mehhanismidesse.

Mõned liikmesriigid on oma kavades esitanud meetmed, mis võivad tekitada küsimusi ELi põhiõiguste hartale või puuetega inimeste õiguste konventsioonile vastavuse kohta. Näiteks ei pruugi rahastu vahendite kasutamine puuetega inimestele ette nähtud asutuste renoveerimiseks või ehitamiseks olla kooskõlas puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikliga 19 iseseisva elu ja kogukonda kaasamise kohta.

2

HARTA RAKENDAMINE JA KASUTAMINE RIIGI TASANDIL

Nõukogu väljendas täielikku pühendumust Euroopa Komisjoni strateegiale põhiõiguste harta kohaldamise tugevdamiseks ELis. Kümme aastat hõlmavas strateegias ja nõukogu järelustes pannakse suurt rõhku harta kohaldamisele riigi tasandil, toonitades riiklike osalejate tähtsust.

2021. aastal kogutud tõendid näitavad, et riigi tasandil jätkavad kohtud, parlamendid, valitsused ja muud organid harta kasutamist ning seda mainitakse kohtuotsustes, mõjuhinnangutes ja parlamentide aruteludes. On näiteid poliitiliste algatuste kohta, mille eesmärk on tõhustada hartateemalist koolitust. Siiski ei näi seni, et riiklikud organid rakendaksid komisjoni strateegiat ja nõukogu järeldusi koordineeritud pikaajalise kavandamise abil. Samas võib riiklike harta teabekeskuste määramine viidata, et 2022. aastal võib näha selgemaid edusamme.

Eli tasand

2021. aasta märtsi alguses võttis Euroopa Liidu Nõukogu vastu järeldused, mis käsitlevad Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) kohaldamise tugevdamist Euroopa Liidus. Need järeldused võivad aidata kaasa harta paremale kohaldamisele riigi tasandil ja seega põhiõiguste paremale kaitsmisele ELi liikmesriikides. Nõukogu nõuab rohkem koolitust, rohkem teadlikkuse suurendamist, paremaid õigusloome eeskirju, harta kohaldamise kogemuste ja tavade suuremat vahetamist, rangeid hartast lähtuvaid tingimusi ELi vahendite kasutamisele, hartaga seotud küsimuste suuremat koordineerimist, tugevamaid riiklike inimõiguste kaitse asutusi ning rohkem koostööd kodanikuühiskonnaga.

Euroopa Komisjoni strateegiale harta kohta reageerisid ka Regioonide Komitee ning Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. Nad rõhutasid vastavalt piirkondlike ja kodanikuühiskonna osalejate kaasamise tähtsust. Euroopa Parlament rõhutas kõigi hartas käsitletud õiguste rakendamise järelevalve tähtsust.

FRA ARVAMUS 2.1

ELi institutsioonid peaksid kasutama oma vastavaid 2021. aastal vastu võetud poliitikadokumente edasiste jõupingutuste võrdlusalusena, et tagada harta täielik kohaldamine. Nende poliitikadokumentide rakendamise läbivaatamine eeldab asjaomaste riiklike ja kohalike osalejate andmete, teabe ja kogemuste regulaarset kogumist.

Näiteks võib nõukogu kasutada hartaga seotud 2021. aasta järeldustes kindlakstehtud peamisi valdkondi võrdlusalusena, kui ta kommenteerib tulevikus põhiõiguste harta kohaldamist. Nõukogu võib kaaluda selliste iga-aastaste järelduste koostamisel interaktiivse ja tõendite põhise teabevahetuse korraldamist nõukogu asjaomases töörühmas, et soodustada vastastikust õpet, kaasates ka riiklikud harta teabekeskused.

ELi asutused ja ametid võivad kaaluda justitsi- ja siseküsimuste asutuste eeskujul järgimist ning hartast tulenevate õiguste rakendamisele ja propageerimisele kaasaitamise võimaluste regulaarset hindamist.

Harta kohaldamisega seotud paljutöötavate tavade regulaarset kogumist alustati Euroopa Komisjoni loodud ja ümberkujundatud Euroopa e-õiguskeskkonna portaaliga. Üheksa justiits- ja siseküsimuste asutust korraldasid teise iga-aastase hartat käsitleva teabe vahetamise, arutades erinevaid võetud meetmeid, millega tagada vastavate volituste alusel harta kohaldamine ja seda toetada.

Kõik need 2021. aasta ELi tasandi dokumendid ja suundumused on hea lähtekoht edasiseks arenguks.

FRA ARVAMUS 2.2

ELi liikmesriigid, kes ei ole veel loonud harta strateegias soovitud harta teabekeskuseid, peaksid seda tegema, et soodustada harta strateegia koordineeritud ja tulemuslikku rakendamist.

ELi liikmesriigid peaksid kaaluma Euroopa Komisjoni harta strateegia ja Euroopa Liidu Nõukogu järelduste rakendamist struktureeritud protsessi kaudu, mis põhineb konkreetsetel eesmärkidel, vahe-eesmärkidel ja ajakavadel. See võib toimuda spetsiaalse harta tegevuskava vormis või olemasolevates tegevuskavades või strateegiates hartale viidates.

ELi liikmesriigid peaksid kaaluma, kas tuleks hinnata sellise hartat käsitleva oskusteabe taset, mida nad annavad tulevastele ja praktiseerivatele kohtunikele, prokuröridele ja teistele õigusala töötajatele kutsealastel koolitustel. See võib aidata välja töötada meetmeid selle valdkonna võimalike puudujääkide kõrvaldamiseks, lähtudes riiklike ja rahvusvaheliste koolitusasutuste praegusest oskusteabest ning kasutades rahvusvahelisel tasandil saadaolevaid, näiteks FRA välja töötatud vahendeid.

Riigi tasand

Nagu nõukogu järeldustest nähtub, asetati 2021. aastal suurt rõhku riiklikule valitsemistasandile. See suundumus on võetud hartat käsitlevast 2020. aasta strateegiast, milles Euroopa Komisjon kutsus liikmesriike üles võtma konkreetseid samme, näiteks looma riikide haldussüsteemis teabekeskused, kohandama mõjuhinnangute ja õigusliku kontrolliga seotud menetlusi, tagama, et ELi vahendite haldamist jälgivad piisava hartat puudutava oskusteabega komiteed, või asutama või tugevdama riiklikke inimõiguste kaitse asutusi. Samuti kutsus ta liikmesriike üles laiendama hartaga seotud poliitikameetmeid koolituse, teadlikkuse suurendamise ning kohalikul tasandil tegutsevatele kodanikuühiskonna organisatsioonidele ja õiguste kaitsjatele toetava ja turvalise keskkonna edendamise valdkonnas.

Kõigis nendes mõõtmetes tulemuste saavutamine eeldab riigi tasandi muutust suhtumises põhiõigustesse. Põhiõigustega seotud tegevuse keskmes on jätkuvalt riigiõigus ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, nagu nähtub kohtuasjadest, kuid ka õigusloome käigus kohaldatavate põhiõigustega seotud põhjendustest. See viitab, et harta lisaväärtust ei ole veel piisavalt ära kasutatud ja et harta ja riigiõiguse ning harta ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni koostoime ei ole veel saanud piisavalt tavapärase koolituskavade osaks.

Pealegi on riigi tasandil vaid mõni nähtav jõupingutus harta strateegia struktureeritud rakendamiseks koos konkreetsete eesmärkide, vaheeesmärkide ja ajakavadega. Esimene tähtis samm selles suunas on luua harta teabekeskused, sest need võivad suunata harta strateegia rakendamise protsessi või sellele kaasa aidata. Seni on aga ainult pooled liikmesriigid nimetanud oma harta teabekeskused.

Kohalik tasand

Tasub meenutada, et kohalikul valitsemistasandil kohaldatakse hartat „piirkondlike ja kohalike organite suhtes ja avalike organisatsioonide suhtes liidu õiguse rakendamisel“ (vt selgitused, artikkel 51, ELT C 303/17 – 14.12.2007). Valitsused peaksid jagama kogemusi ja tavu vastastikuse õppimise võimaldamiseks.

Euroopa Komisjon avas 2021. aastal Euroopa e-õiguskeskkonna portaalis jaotise, kus liikmesriigid saavad jagada parimaid tavu harta kasutamise ja teadlikkuse kohta, sealhulgas kohalikul tasandil. Ometi ei ole nad portaali seni sellel eesmärgil palju kasutanud.

Euroopa Komisjoni harta strateegias kasutatakse mõistet „kohalik“ 17 korda. See nõuab mitte ainult hartaga seotud parimate tavade jagamist kohalikul tasandil ning toetava ja turvalise keskkonna edendamist kohalikul tasandil tegutsevatele kodanikuühiskonna organisatsioonidele ja õiguste kaitsjatele, vaid ka seda, et liikmesriigid annaksid kohalikul tasandil piisavalt juhiseid, et kohalikud asutused saaksid järgida hartast tulenevaid kohustusi. Strateegias osutatakse ka kohalike asutuste potentsiaalile suurendada teadlikkust inimeste õigustest ja sellest, mida igapäevaks saab teha, kui tema õigusi rikutakse.

Ka 2021. aasta märtsis vastuvõetud nõukogu järeldustes toonitatakse piirkondlike ja kohalike ametiasutuste, kaasa arvatud ametnike rolli „harta süvalaiendamisel ja põhiõiguste järgimise tagamisel seoses poliitika kujundamisega ning põhiõiguste kultuuri edendamisel kõigil täitevvõimu tasanditel“.

Paraku näitab Euroopa Komisjoni harta strateegia ettevalmistamise käigus korraldatud FRA konsultatsioonidega kogutud andmete analüüs, et kohalikud ametiasutused ei ole hartast eriti teadlikud. See, et kohalikul tasandil on suur potentsiaal põhiõiguste parema kaitsmise ja edendamise valdkonnas, on väljaspool kahtlust. Näiteks pakkus FRA 2021. aastal välja raamistiku, mille eesmärk on julgustada suuremal arvul ELi linnadel muutuda inimõigusi toetavateks linnadeks ning aidata välja töötada kohalikku õiguste kultuuri.

FRA ARVAMUS 2.3

ELi liikmesriigid peaksid arutama uut harta strateegiat kohalike ja piirkondlike ametiasutustega ning uurima, kuidas on kõige parem põhiõigusi ja hartat aidata propageerida.

Kohalikud ja piirkondlikud omavalitsused peaksid tagama, et nende vahendid, menetlused ja poliitika viitavad hartale. Uusi riiklikke harta teabekeskuseid tuleks teavitada olemasolevatest kohalikest tavadest, et nad saaksid jagada neid tavasid ja kogemusi teiste liikmesriikidega, näiteks Euroopa e-õiguskeskkonna portaali kaudu.

Linnad võiksid kaaluda inimõiguste linnaks saamist, tugevdades põhiõigustega seotud kaalutlusi oma töös, programmides ja tegevuses. Sellega seoses võib olla kasu FRA pakutud õiguste kohalikul tasandil jõustamise raamistikust.

Regioonide Komitee võib kaaluda korrapäraselt foorumi kokkukutsumist hartaga seotud kogemuste ja paljutöötavate tavade vahetamiseks.

3

VÖRDÕIGUSLIKKUS JA DISKRIMINEERIMISKEELD

2021. aastal möödus 21 aastat ELi võrdõiguslikkuse direktiivide kehtestamisest. Sellest johtuvalt vaadati üle saavutused ja kasutamata jäetud võimalused ning hinnati õigusaktide rakendamist, kuid eelkõige arutleti järgmiste sammude üle. Käesoleval aastal keskendutakse selles peatükis LGBTI-inimeste diskrimineerimise ja kodakondsuse alusel ELi kodanike diskrimineerimise probleemile.

LGBTI-inimeste õiguste rikkumine mõnes liikmesriigis, samuti sellega seotud vaenukuritegude ja vaenukõne juhtumite arvu kasv – mis võib viidata nii juhtumite arvu tegelikule kasvule kui ka suuremale valmisolekule nendest teatada –, kutsus esile reaktsiooni mitmelt rahvusvaheliselt institutsioonilt. Samuti tunnustatakse rahvusvahelises ja riiklikus kohtupraktikas aina rohkem samasooliste paaride ja homoseksuaalsete vanemate perekonnaõigusi.

On teatavaid tõendeid, et ELi kodanikud kogevad diskrimineerimist kodakondsuse alusel mitmes erinevas eluvaldkonnas, kuid sellel teemal kogutakse vähe andmeid.

2021. aastal mõjutasid osad koroonaviirushaiguse pandeemia (COVID-19) vastased meetmed LGBTI-inimesi negatiivselt ning ELi kodanikel oli teatavaid probleeme ELi piiride ületamisel ja vaktsiini saamisel või registreerimisel.

Käesoleval aastal keskendutakse selles peatükis LGBTI-inimeste diskrimineerimise ja kodakondsuse alusel ELi kodanike diskrimineerimise probleemile.

FRA ARVAMUS 3.1

Euroopa Komisjon peaks seoses vanemluse tunnustamisega ja sellega seotud meetmeid käsitleva kavandatud seadusandliku algatusega looma liikmesriikidele asjakohase raamistiku ja täiendavad suunised, et tagada samasooliste paaride vanemluse vastastikune tunnustamine.

ELi liikmesriigid peaksid rakendama ELi LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegias esitatud meetmeid, töötades välja riiklikud tegevuskavad ja strateegiad ning tugevdades LGBTIQ-inimeste õiguslikku kaitset vägivalda ja vaenukõne eest.

2021. aastal tunnustati rahvusvahelises ja riiklikus kohtupraktikas ning õigusaktides aina rohkem samasooliste paaride ja homoseksuaalsete vanemate perekonnaõigusi. Siiski on samasooliste vanemate vastastikune tunnustamine liikmesriikides endiselt keeruline, arvestades ELi liikmesriikide vahelisi erinevusi samasooliste paaride ja nende perekonnaõiguste õigusliku tunnustamise valdkonnas (seoses lapsendamise, surrogaatemaduse või kunstliku viljastamisega). See tekitab õiguskindlusetust ja on vastuolus vaba liikumise õigusega ja õigusega perekonnaelule, kui keeldutakse teises riigis õiguslikult kinnitatud vanemate ja laste perekonnasidemete tunnustamisest.

Euroopa Komisjon mõistis, et erinevused liikmesriikide eeskirjades vanemluse kohta ja vastavate ELi kollisiooninormide puudumine võib põhjustada perekondadele raskusi ELi sisepiiride ületamisel. Komisjon kaalub seadusandlikku algatust vanemluse piiriülese tunnustamise kohta ELi liikmesriikide vahel. Ettepanekus sätestatakse ühised kollisiooninormid ja sätted vanemlust puudutavate kohtuotsuste tunnustamise kohta.

Vanemlusega seotud materiaalõigus kuulub liikmesriikide õigusesse, kuid vastavalt Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 81 lõikele 3 võib EL vastu võtta meetmeid perekonnaõiguse piiriülese toimega aspektide kohta.

Liikmesriikide õigusraamistike erinevuste tõttu on vanemluse piiriülene tunnustamine eriti keeruline samasooliste vanemate jaoks. See on vastuolus õigusega perekonnaelu austamisele ja lapse õigustega ning ELi kodakondsusest tulenevate lapse õigustega.

Euroopa Liidu Kohus tunnustas samasooliste vanemate ja nende lapse perekonnasidemeid kohtuasjas *V.M.A. vs. Stolichna obshtina*. Kohus tuletas meelde, et liikmesriigid võivad teha erandeid ELi vaba liikumise õigusest tulenevatest kohustustest vaid siis, kui nad ei riku põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) kohaseid põhiõigusi. Kohus jõudis järeldusele, et oleks vastuolus harta artiklitega 7 (õigus perekonnaelu austamisele) ja 24 (lapse õigused), kui laps jäetaks oma vaba liikumise õigust kasutades ilma suhtest ühe oma vanemaga või kui selle õiguse kasutamine oleks praktikas võimatu või ülemäära keeruline, sest tema vanemad on samast soost. Kohus rõhutas, et kohustus tunnustada vanema ja lapse suhet seoses vaba liikumisega ei ohusta rahvuslikku identiteeti ega rahvuslikke pädevusi.

Lisaks mõjutasid pandeemia ohjamise meetmed, sealhulgas liikumis- ja liikmesriikidesse sisenemise piirangud mitmes liikmesriigis ebaproportsionaalselt palju LGBTIQ-inimeste partnereid ja lapsi ning LGBTIQ-noori. Nende tõttu sages koduvägivald, vaenukõne ja vaenukuriteod ning vähenes psühholoogilise abi ja tervishoiuteenuste kättesaadavus.

Sellistes tingimustes on üha tähtsam ELi LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegia. Selles on loetletud sihipäraseid tegevusi, mis kuuluvad nelja sambasse: diskrimineerimisvastane võitlus, turvalisuse tagamine, kaasava ühiskonna kujundamine ja LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse kaitse. Nagu strateegias teatati, lõi komisjon 2021. aastal mittediskrimineerimise, võrdõiguslikkuse ja mitmekesisuse ELi kõrgetasemelise töörühma alla kuuluva LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse alarühma, et toetada ja jälgida liikmesriikide edusamme LGBTIQ-inimeste õiguste valdkonnas, sealhulgas riiklike tegevuskavade väljatöötamist.

Mitu liikmesriiki võttis vastu riikliku tegevuskava, mille eesmärk on võidelda diskrimineerimisega üldiselt, hõlmates ka LGBTIQ-inimeste õigusi. Teised töötasid välja konkreetselt LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkusele keskenduvad tegevuskavad. Need tegevuskavad, mida soovitati juba 2015.–2019. aasta LGBTI-inimeste võrdõiguslikkuse edendamise meetmete loetelus, on vajalikud LGBTIQ-inimeste erivajaduste tunnustamiseks, et kaitsta nende õigusi ja võtta vastu erimeetmed.

FRA ARVAMUS 3.2

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et õigusaktid ja haldustavad ei too ELi õiguse kohaldamisalas kaasa ELi kodanike ega teatavates tingimustes nende pereliikmete diskrimineerimist kodakondsuse alusel. Selleks on kasulik andmete ja kogemuste korrapärane kogumine.

Euroopa Komisjon peaks tugevdama liikmesriikidele antavat abi seoses teabe vahetamise ja teadlikkuse suurendamisega kodakondsuse alusel ELi kodanike diskrimineerimise ennetamiseks.

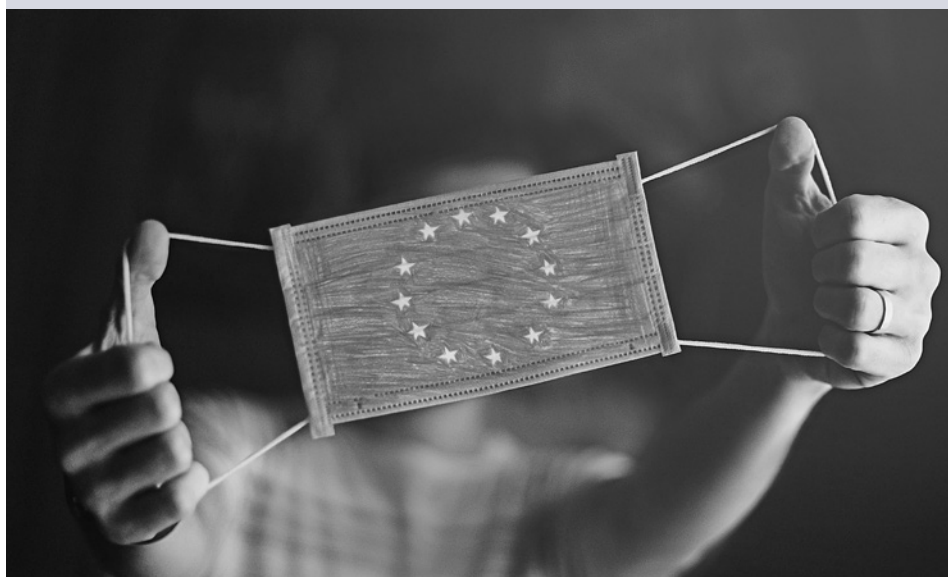
ELi kodanike diskrimineerimine kodakondsuse alusel võib tekitada takistusi vabale liikumisele, isegi kui see ei ole vaba liikumist käsitlevate õigusaktide rakendamisega otseselt seotud.

Nii ELi toimimise lepingu artiklis 18 kui ka harta artikli 21 lõikes 2 on ette nähtud, et ELi õiguse kohaldamisalas on keelatud igasugune diskrimineerimine kodakondsuse alusel. Sellel keelul on nii horisontaalne kui ka vertikaalne vahetu õigusmõju. See tähendab, et teatavatel tingimustel võivad üksikisikud seda kohaldada nii erasektori üksuste kui ka riigiasutuste suhtes.

Vaba liikumise direktiivi (2004/38/EÜ) artikli 24 lõikes 1 kinnitatakse aluslepingutes väljendatud põhikohustust tagada ELi kodanike võrdse kohtlemise põhimõte: „kõiki käesoleva direktiivi kohaselt vastuvõtva liikmesriigi territooriumil elavaid liidu kodanikke [koheldakse] asutamislepingu reguleerimisalas võrdselt kõnealuse liikmesriigi kodanikega. Seda õigust

saavad kasutada ka pereliikmed, kes ei ole liikmesriigi kodanikud ja kellel on seal elamisõigus või alaline elamisõigus.“ Töötajate liikumisvabaduse täitmise tagamise direktiivi (2014/54/EL) artiklis 4 kohustatakse liikmesriike määrama asutused, kes tegelevad liidu töötajate ja nende pereliikmete võrdse kohtlemise edendamise, analüüsi, seire ja toetamisega neid kodakondsuse alusel diskrimineerimata, kuid samuti põhjendamatult piiramata või takistamata nende vaba liikumise õigust.

FRA 2021. aasta uuringutes kogutud tõendite kohaselt kogevad ELi kodanikud ja nende pereliikmed endiselt diskrimineerimist kodakondsuse alusel erinevates valdkondades, sealhulgas maksustamine, õigus kutsealal töötada ning juurdepääs kaupadele ja teenustele, kaasa arvatud tervishoiuteenustele või sotsiaaltoetustele. COVID-19 pandeemia ajal mõjutasid teatavad meetmed, sealhulgas vaktsineerimiskavade või reisi piirangute kasutuselevõtt, teistest liikmesriikidest pärit ELi kodanikke negatiivselt. Kuigi näib, et võrreldes muude diskrimineerimise alustega ei ole diskrimineerimine kodakondsuse alusel laialt levinud, ei ole selle kohta piisavalt andmeid. Ka ei olda piisavalt teadlik sellest, millal sellist diskrimineerimist esineb, kuigi ELi kodakondsus on ELi integratsiooni üks sammastest, nagu Euroopa Liidu Kohus on korduvalt väljendanud ja nagu rõhutatakse komisjoni iga kolme aasta järel esitatavas kodakondsuse aruandes.

4

RASSISM, KSENOFOOBIA JA SEONDUV SALLIMATUS

ELis olid 2021. aastal endiselt levinud rassistlikud vaenuriteod ja vaenukõne. Jätakuvalt süüdistati koroonaviirushaiguse (COVID-19) pandeemias rändajaid ja etnilisi vähemusi, sealhulgas romasid, juute, moslemeid ja asiaate.

Euroopa Komisjon võttis otsustavad meetmed kehtiva ELi õiguse rakendamiseks, algatades rikkumismenetlused 11 ELi liikmesriigi vastu, kes ei olnud raamotsust rassismi ja ksenofoobia kohta täielikult ja õigesti riigi õigusesse üle võtnud. Samuti kutsus komisjon liikmesriike üles paremini rakendama rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi norme.

ELi-ülestele jõupingutustele rassismiga võitlemisel viitab see, et liikmesriigid võtsid vastu rassismivastased riiklikud tegevuskavad ning jätkasid meetmete tugevdamist, et kõrvaldada andmelüngad ja töötada välja struktuurid ja protsessid rassismijuhtumite tõhusaks teatamiseks.

Raamotsuses rassismi ja ksenofoobia kohta (2008/913/JSK) on sätestatud ühine kriminaalõiguslik lähenemine rassismi- ja ksenofoobiavormidele, mis hõlmavad vaenukõne ja vaenuritegusid. Euroopa Komisjon algatas 2021. aastal rikkumismenetlused 11 liikmesriigi vastu, kes ei olnud raamotsust täielikult ja õigesti riigi õigusesse üle võtnud. Euroopa Inimõiguste Kohus ja liikmesriikide kõrgeimad kohtud seadsid piirangud sõnavabaduse kasutamisele vaenukõne ja vaenu õhutamise õigustamiseks.

Rassism oli 2021. aastal kogu ELis jätkuvalt suureks probleemiks. Ametlikud ja mitteametlikud teated näitavad, et rassistlikud vaenuriteod ja vaenukõne juhtumid olid endiselt levinud. Lisaks väljendasid rahvusvahelised ja riiklikud inimõigusasutused pandeemia ajal muret internetis kasvava vaenukõne pärast, mis on suunatud rändajatele ja etnilistele vähemustele ning mida kostub sageli meedia- või poliitikategelaste suust.

FRA ARVAMUS 4.1

ELi liikmesriigid peaksid rassismi ja ksenofoobia vastu võitlemist käsitleva nõukogu raamotsuse sätteid täielikult ja õigesti üle võtma ning neid kohaldama. Sealhulgas peaksid liikmesriigid võtma meetmed tagamaks, et rassistlikku või ksenofoobset motiivi peetakse raskendavaks asjaoluks, või alternatiivina peaksid kohtud karistuste määramisel sellist motiivi arvesse võtma.

FRA ARVAMUS 4.2

ELi liikmesriigid peaksid märgatavalt suurendama rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi normide täielikuks kohaldamiseks võetud meetmete ja kehtestatud institutsioonilise korralduse tulemuslikkust, eriti võtma kasutusele tulemuslikud, proportsionaalsed ja hoiatavad sanktsioonid rassilise võrdõiguslikkuse direktiiviga nõutavate kohustuste rikkumise juhtudeks. See võib aidata vähendada tõkkeid, mida etnilised vähemused ja rändajad kogevad juurdepääsul haridusele, tööhõivele, kaupadele ja teenustele, sealhulgas eluasemele, ning sotsiaalkaitsele.

ELi põhiõiguste harta artikkel 21 keelab igasuguse diskrimineerimise etnilise päritolu või rassi alusel. Samuti on rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi (2000/43/EÜ) kohaselt keelatud igasugune etnilise või rassilise päritolu põhine diskrimineerimine juurdepääsul haridusele, tööhõivele ja teenustele, sealhulgas eluasemele, ning sotsiaalkaitsele, sealhulgas tervishoiule. Euroopa Komisjoni ja rahvusvaheliste inimõiguste järelevalveorganite aruannetest nähtub, et kaksikümend üks aastat pärast rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi vastuvõtmist ei rakenda paljud liikmesriigid ikka veel direktiivi sätteid täielikult.

Komisjon jätkas rikkumismenetlusi kolme liikmesriigi vastu, kus diskrimineeriti romade lapsi hariduses. Küsitluste ja diskrimineerimiskeelu kontrollide tulemused näitavad, et 2021. aastal kogesid etnilised vähemused, sealhulgas rändajad, erinevates eluvaldkondades jätkuvalt diskrimineerimist ja institutsioonilist rassismi. Järelevalveorganite aruannetest ilmneb, et ELis esineb endiselt palju diskrimineerivat profiilialüüsi etnilise päritolu alusel.

FRA ARVAMUS 4.3

ELi liikmesriike julgustatakse välja töötama sihtotstarbelised riiklikud tegevuskavad või strateegiad võitluseks rassismi, rassilise diskrimineerimise, antisemitismi, ksenofoobia ja sellega seotud sallimatuse vastu. Riiklikes jõupingutustes tuleks lähtuda riiklike rassismivastaste tegevuskavade ühistest suunavatest põhimõtetest ning tagada asjaomaste partnerite ja kodanikuühiskonna organisatsioonide osalemine ja koostöö nendega. Liikmesriigid peaksid tagama, et riiklike rassismivastaste tegevuskavade väljatöötamisel, rakendamisel ja seiramisel on tegevuse aluseks usaldusväärsed võrdõiguslikkuse andmed.

EL alustas 2021. aastal ettevalmistusi ELi esimeses rassismivastases tegevuskavas võetud kohustuste täitmiseks. Eelkõige võttis rassismi, ksenofoobia ja muus vormis sallimatusega võitlemise ELi kõrgetasemeline tööühm vastu riiklike rassismivastaste tegevuskavade ühised suunavad põhimõtted.

Laiemate ELi jõupingutuste aluseks on riikide edusammud. Mõned liikmesriigid võtsid 2021. aastal vastu oma esimese riikliku rassismivastase tegevuskava. Olenevalt riiklikest oludest kaasasid teised liikmesriigid rassismivastased meetmed üldisemasse diskrimineerimisvastasesse poliitikasse või töötasid välja strateegiad, milles käsitletakse rassismi erivorme ja avaldumisviise, näiteks antisemitismi vastased strateegiad.

Kuigi riigi tasandil oli mõni positiivne samm andmelünkade vähendamise suunas, puuduvad ELis üldiselt andmed rassismikogemuste ja rassilisel või etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise kogemuste kohta. Usaldusväärsete ja terviklike andmete vähesus pärsib rassismivastaste tegevuskavade tulemuslikku kavandamist, rakendamist ja seiret ning takistab ELi ja liikmesriike võrdõiguslikkuse olukorda tulemuslikult seiramast.

Riiklikel ja FRA andmetel põhinevad tulemused näitavad järjepidevalt, et märkimisväärsest arvust diskrimineerimis- ja eelarvamustest ajendatud vägivalda kogemustest ei teavitata. Väheste teavitamine kahjustab ohvrite õigust leida abi ja kaitset ning selle tõttu ei ole võimalik tagada kõigile võrdsetel tingimustel õiguskaitse kättesaadavust. See kahjustab riiklike ametiasutuste jõupingutusi vaenuritegude uurimisel ja karistamisel.

Rassismi, ksenofoobia ja muus vormis sallimatusega võitlemise ELi kõrgetasemeline tööühm võttis 2021. aastal vastu kesksed suunavad põhimõtted vaenuritegudest teavitamise soodustamise kohta. Põhimõtted on ohvrikesksed ja nendega soovitakse luua raamistikku, millest juhinduda riiklikes jõupingutustes, et kõrvaldada teavitamist takistavad tegurid ning luua struktuurid, mis võimaldavad vaenuritegudest tõhusalt teavitada. Mitu liikmesriiki teatas sihipärastest teavitussüsteemide tulemuslikuks muutmise jõupingutustest, näiteks vaenuritegude ohvriks langemise ohus olevate rühmade sihipärane teavitamine, õiguskaitse suutlikkuse suurendamine ja sammud tõhusama koostöö suunas.

FRA ARVAMUS 4.4

ELi liikmesriike kutsutakse üles kohaldama kesksed suunavad põhimõtteid teavitamise soodustamise kohta. Need võivad toimida ka hindamisraamistikuna, mis aitab tuvastada riiklike meetmeid, millega kavandada ja rakendada ohvrikesksed lähenemisviisi vaenuritegudest teavitamisele. Liikmesriigid peaksid jätkama teavitamist soodustavate struktuuride loomise jõupingutusi, näiteks looma kolmandate isikute poolse teavitamise teenused ja suurendama õiguskaitseametnike suutlikkust, et tuvastada ja registreerida võimalikud vaenuriteod. Samuti peaksid nad tõhustama koostööd kodanikuühiskonna organisatsioonide ja ohvriabi organisatsioonidega ning võtma kohandatud meetmeid, et jõuda vaenuritegude ohvriks langemise ohus olevate inimesteni.

5

ROMADE VÖRDÕIGUSLIKKUS JA KAASAMINE

Euroopa Liidu Nõukogu võttis 2021. aastal vastu soovitusel romade võrdõiguslikkuse, kaasamise ja osalemise kohta. Selles kutsutakse ELi liikmesriike üles vastu võtma riiklikke romasid käsitlevaid strateegilisi raamistikke ja tegema kõik jõupingutused, et täita 2030. aastaks uue romasid käsitleva ELi strateegilise raamistiku üld- ja erieesmärgid. EL ja liikmesriigid töötasid välja mitu algatust, et kaasata romad ja traveller'id strateegiate koostamisse, ning konsulteerisid asjaomaste sidusrühmadega, nagu võrdõiguslikkusega tegelevad asutused ja riiklikud inimõiguste kaitse asutused.

EL kaasas romad mitme poliitilise ja seadusandliku toimiku arutelluse. Enamik liikmesriike ei ole siiski romade kaasamist arvesse võtnud oma peamistes riiklikes strateegiates ja meetmetes, mis hõlmavad tähtsamaid poliitikavaldkondi, nagu tööhõive, haridus, tervishoid ja majutus.

2021. aastal ei austata endiselt täielikult romade ja traveller'ide põhiõigusi. Romavastasus, diskrimineerimine, vaesus ja sotsiaalne tõrjutus ning vaenukuriteod ja vaenukõne kahjustavad jätkuvalt ebaproportsionaalselt suurt hulka romasid ja traveller'e kogu ELis. Neid probleeme süvendasid koroonaviirushaiguse pandeemia (COVID-19) vastased meetmed.

Euroopa Liidu Nõukogu võttis 12. märtsil 2021. aastal vastu soovitusel romade võrdõiguslikkuse, kaasamise ja osalemise kohta, kutsudes liikmesriike üles võtma 2021. aasta septembriks vastu riiklikud romasid käsitlevad strateegilised raamistikud. Enne 2021. aasta lõppu esitas läbivaadatud riikliku strateegia vaid 11 liikmesriiki.

EL soovib liikmesriikidel kaasata romad ja *traveller*'id kõigi haavatavate rühmi toetavate ja kaitsvate poliitiliste ja seadusandlike toimikute arutelluse. Uues romasid käsitlevas ELi strateegilises raamistikus on sätestatud seitse üldeesmärki ja nendega seotud erieesmärgid, mis tuleb täita 2030. aastaks. Selles keskendutakse üld- ja sihipärase poliitika kombinatsiooni abil romavastastuse ja diskrimineerimise vastasele tegevusele ning romade täieliku osalemise ja kaasamise toetamisele.

Enamik liikmesriike jäi strateegia esitamisega hiljaks ega võtnud sageli arvesse varasemaid strateegiaid või ei hinnanud neid. Suurendati jõupingutusi kodanikuühiskonna ja võrdõiguslikkusega tegelevate asutustega konsulteerimisel, kuid on vähe tõendeid romade ja *traveller*'ide mõtestatud osalemise kohta uute strateegiade kavandamises ja elluviimises. Vaid 11 liikmesriiki löid 2021. aastal kodanikuühiskonna tulemuslikumaks kaasamiseks romade kaasamise riikliku platvormi.

FRA ARVAMUS 5.1

ELi liikmesriigid peaksid seadma esikohale riiklike romasid käsitlevate strateegiliste raamistike rakendamise. Need peaksid hõlmama konkreetseid ja mõõdetavaid erieesmärke, et tagada tõhus järelevalve ja andmekogumine. Liikmesriigid peaksid kaaluma teiste ELi liikmesriikide paljutootavaid tavu ning kasutama ära FRA ja romade tööühma esitatud suuniseid. Liikmesriigid peaksid toetama roma kodanikuühiskonna organisatsioonide suutlikkuse suurendamist ja kutsuma neid järjepidevalt osalema romade kaasamise meetmete kavandamises, rakendamises ja järelevalves.

FRA ARVAMUS 5.2

Liikmesriigid peaksid kaaluma meetmeid, millega võidelda romade ja *traveller*'ide vastaste diskrimineerivate hoiakutega õiguskaitstes. Selliste meetmete hulka võivad kuuluda õiguskaitse ja kohtuvaldkonna spetsialistide koolitused, milles lähtutakse FRA väljatöötatud suunistest, ELi Õiguskaitsekoolituse Ameti ja FRA koolitusalgatused, samuti Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni ning demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo koolitusalgatused. Liikmesriigid peaksid tagama, et sõltumatud organid uurivad kiiresti romasid hõlmavaid politseivägivalla juhtumeid, ning aitama ohvritel teavitada politsei väärkäitumise juhtumitest.

ELi põhiõiguste harta artikkel 21 keelab igasuguse diskrimineerimise etnilise või sotsiaalse päritolu või rahvusvähemusse kuulumise tõttu. ELi õigus (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv 2000/43/EÜ) on alates 2000. aastast toetanud võrdset kohtlemist ning keelanud otsest ja kaudset diskrimineerimist.

FRA kutsus 2021. aasta põhiõiguste aruandes ELi liikmesriike üles vastu võtma vajalikud meetmed, et ennetada diskrimineerivaid hoiakuid politseiametnike seas ja need välja juurida. Samuti kutsus ta õiguskaitseasutusi üles esitama praktilised ja kasutusvalmis erisuunised, et politseiametnikud lõpetaksid diskrimineeriva etnilise profiilanalüüsi kasutamise. Need suunised tuleks lisada standardsesse töökorda ja käitumisjuhenditesse ning neid tuleks eesliinitöötajatele süstemaatiliselt meelde tuletada.

FRA 2021. aastal avaldatud uuringud näitavad, et politsei kasutab endiselt palju etnilist või rassilist profiilanalüüsi inimeste puhul, keda peetakse romadeks või *traveller*'ideks, ning negatiivsed kogemused politseiga vähendavad usaldust ametiasutuste vastu. Kahes liikmesriigis teatati 2021. aastal kahest surmaga lõppenud intsidendist, mis hõlmasid roma mehi ja politseid. Euroopa Komisjon palus Euroopa Parlamendile rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi rakendamise kohta esitatud aruandes, et liikmesriigid avaldaksid andmed politseile, inspektoraatidele ja kohtutele esitatud kaebuste kohta.

6

VARJUPAIGA-, VIISA- JA RÄNDEKÜSIMUSED, PIIRID JA INTEGRATSIOON

Põhiõiguste järgimine välispiiridel oli endiselt üks peamisi inimõigustega seotud probleeme ELis. Jätkuvalt teavitati tagasitõrjumisest ja vägivallast piiril, samuti surmajuhtumitest merel ja maal ning viivitustest merel päästetud rändajatele turvalise sadama leidmisel. Jätkati varjupaiga ja tagasisaatmisega seotud kinnipidamisi, muu hulgas piiridel elluviidava tõhustatud ohjeldamispoliitika raames.

EL tegeles selliste uute suuremahuliste infotehnoloogiasüsteemide toimivaks muutmisega, mis hõlmavad eeldatavasti tulemuslikult rakendatavaid põhiõiguste kaitsemeetmeid.

ELi toimimise lepingu artikli 78 lõige 1 ning ELi põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) artiklid 18 ja 19 keelavad välismaalaste piirilt tagasi saatmise – st isiku tagasisaatmise tagakiusamise või tõsise ohu olukorda – ja kollektiivse väljasaatmise. Harta artikkel 4 keelab piinamise ja muud väärkohtlemise vormid. See on absoluutne kohustus, mis ei võimalda erandeid ega kõrvalekaldumisi.

ELis oli 2021. aastal endiselt suur probleem põhiõiguste austamine piiridel ning mitu korda teavitati tagasitõrjumisest ja politseivägivallast. Samal ajal hukkus merel ja maismaapiiridel ELi jõuda püüdes 3 402 inimest ning humanitaarabi valvapaate ähvardati ja neil oli raskusi turvalise sadama leidmisega. Päästetud rändajad ja pagulased jäeti merele ootama päevadeks või kauem, seades ohtu nende turvalisuse ja kehalise puutumatusse.

FRA ARVAMUS 6.1

Liikmesriigid peaksid kaaluma tulemuslike ja sõltumatute riiklike piiriseiremehhanismide loomist koos kaebuste lahendamise mehhanismidega, olenemata uue rände- ja varjupaigaleppe kohaseid väljapakutud ELi eeskirju käsitlevate läbirääkimiste tulemusest. Liikmesriigid peaksid tagama, et pädevad asutused uurivad kiiresti ja tulemuslikult väljatõrjumise ja väärkohtlemise süüdistusi.

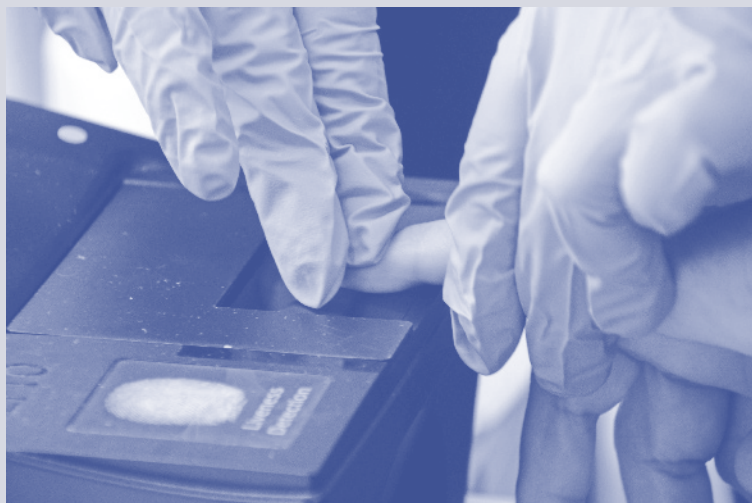

FRA ARVAMUS 6.2

Liikmesriigid peaksid igal konkreetsel juhul hindama kinnipidamise alternatiivide kasutamise võimalikkust. Kui liikmesriigid kasutavad viimase abinõuna kinnipidamist, peavad nad austama kõiki hartas ja Euroopa inimõiguste konventsioonis nõutavaid kaitsemeetmeid. Enne tagasisaatmist tuleks kinnipeetavatele isikutele teha kättesaadavaks tasuta õigusabi, et võimaldada tagasisaatmismenetluses osalevatel isikutel kasutada harta artiklist 47 tulenevat õigust tõhusale õiguskaitsevahendile ja pääseda üldiselt ligi õigusemõistmisele.

Olgugi et harta artiklis 6, läbivaadatud vastuvõtutingimuste direktiivi (2013/33/EL) artikli 8 lõikes 2, tagasisaatmisdirektiivi (2008/115/EÜ) artikli 15 lõikes 1 ja Dublini määruse artikli 28 lõikes 2 nõutakse, et liikmesriigid uuriks igal konkreetsel juhul kinnipidamisest vähem sunniviisiliste meetmete teostatavust, kasutatakse praktikas kinnipidamise alternatiive harva, sest kardetakse põgenemist.

Seoses kinnipidamisega kahjustasid 2021. aastal põhiõiguste kaitse meetmeid pikaajaline kinnipidamine, ebapiisavad kinnipidamistingimused, valvurite poolse väärkohtlemise süüdistused ning see, et konkreetsete juhtumite puhul ei hinnatud vabaduse võtmise vajalikkust ja proportsionaalsust ning haavatavaid isikuid ei eraldatud. Samuti piiravad mõned liikmesriigid tasuta õigusabi kättesaadavust.

FRA ARVAMUS 6.3

EL ja liikmesriigid peaksid tõhustama jõupingutusi, et suurendada teadlikkust nende inimeste õiguste kohta, kelle andmeid säilitatakse ELi suuremahuliste infosüsteemide andmebaasides, ja neile saadavalolevate õiguskaitsevahendite kohta, ning kehtestama sellega koos tõhusad järelevalvemehhanismid. Liikmesriigid peaksid tagama, et kõik asjaomased töötajad saavad kohustuslikku põhiõigustealast koolitust.

Harta artikli 8 lõikes 2 ning ELi andmekaitseõiguses on ette nähtud õigus tutvuda enda kohta kogutud andmetega ning nõuda nende parandamist ja kustutamist. Selle õiguse tagavad samavõrra määrused, millega luuakse vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneval alal koostalitlavad suuremahulised ELi andmebaasid. Nagu FRA on oma varasemates uuringutes märkinud, on eri isikuandmeid koguvate ELi suuremahuliste infosüsteemide toimimisel ja koostalitlusel tähtsad tagajärjed põhiõigustele.

Volitatud töötajate koolitamine on juriidiline kohustus, mis tuleneb enamikust suuremahulisi IT-süsteeme ja nende koostalitlust reguleerivatest õigusaktidest. ELi tasandil korraldasid CEPOL, eu-LISA ja Frontex 2021. aastal koolitusüritusi, et suurendada pädevate asutuste teadmisi tehniliste ja talitluslike aspektide ning süsteemide kasutamise tagajärgede kohta. FRA aitab sellisele koolitamisele kaasa põhiõigustealaste teadmistega.

7

INFOÜHISKOND, PRIVAATSUS JA ANDMEKAITSE

Uut tehnoloogiat käsitlevates 2021. aasta seadusandlikes ja poliitilistes algatustes keskenduti nende riskide ohjamisele, mille on tekitanud iga eluvaldkonna digitaliseerimine. Tähelepanu keskmes olid tehisintellekti ja veebisisu modereerimisega seotud tähtsaimad toimikud. Pandeemia ohjamisega seotud hädaolukorrad ja uued julgeolekumeetmed panid andmekaitsepõhimõtted praktikas proovile.

Aprillis 2021 avaldatud tehisintellekti määruse eelnõu oli esimene katse reguleerida tehisintellekti valdkonda, kehtestades seejuures põhiõiguste kaitse meetmed. ELi institutsioonid ja liikmesriigid töötasid välja tehisintellekti vastuvõetava kasutamise ulatust ja piire käsitlevat kokkulepet. Sellega paralleelselt tuli pidevalt uuesti kinnitada õigust andmekaitsele ja eraelu puutumatusse seoses meetmetega, mille mõte on kaitsta üksikisikuid nii pandeemia kui ka kuritegevuse eest. See vastas suundumustele, mida FRA põhiõiguste aruannetes on igal aastal alates 2014. aastast täheldatud.

Ekspertid ja kodanikuühiskond kommenteerisid 2021. aastal nii ELi kui ka riigi tasandil laialdaselt piisavate põhiõiguste kaitse meetmete kaasamise kohta tehisintellekti käsitleva ELi õigusakti eelnõusse. Eelnõu kohta esitatakse jätkuvalt uusi versioone, milles käsitletakse eri viisidel erinevaid põhiõigustega seotud probleeme. Ettepaneku eelnõus toetatakse põhiõigustele viitamist, kuid teiste hulgas on selles tuvastanud ühiseid probleeme Euroopa Andmekaitseinspektori ja Euroopa Andmekaitseinspektori, riiklikud inimõiguste kaitse asutused, kodanikuühiskonna organisatsioonid ja teadlased. Näiteks hõlmavad probleemid keelatud tehisintellekti rakendusviiside kategooriat ja võimalikku vajadust kaasata täiendavaid tehisintellektisüsteeme, kodanikuskoori kasutamist erasektoris, tuginemist ettevõtjate eneste hinnangutele suure riskiga tehisintellekti kasutusmallide kohta ning vajadust tugevdada järelevalvemehhanisme ja -organeid.

FRA ARVAMUS 7.1

ELi seadusandja peaks tagama, et tulevases tehisintellekti õigusaktis austatakse täielikult põhiõigusi, võttes asjakohasel viisil arvesse Euroopa Andmekaitseinspektori / Euroopa Andmekaitseinspektori, kodanikuühiskonna jt kindlakstehtud puudujäärke. Eelkõige peaks ELi seadusandja tagama, et erinevate riskikategooriate kasutusmallide kohaldamisala on selge ja et erinevates praktilistes tingimustes tagatakse põhiõiguste austamise valdkonnas asjakohased suunised ja kaitse. Kuigi esimese sammuna sobib enesehindamisele tugineda, peaks selle aluseks olema tõhus järelevalve sõltumatute asutuste poolt, kellel on piisavad vahendid ja vajalik põhiõigustealane oskusteave.

FRA ARVAMUS 7.2

Digiteenuseid reguleerivad ELi institutsioonid ja liikmesriigid peaksid tagama, et takistatakse nii sisu liigset kui ka vähest eemaldamist ning et modereerimistavad ei oleks ebaproportsionaalsed, et mitte rikkuda õigust sõnavabadusele, teabevabadusele ja diskrimineerimivabale kohtlemisele. Arvestades tõenditepõhise järelevalve tähtsust veebisisu tõhusa ja põhiõigustele vastava modereerimise jaoks, peaksid ELi asutused ja liikmesriigid tagama, et asjakohane õigusraamistik võimaldab teadlastel ja kodanikuühiskonna ekspertidel pääseda seaduslikult ligi andmetele ja viia läbi teadusuuringuid.

Põhiõigusi ohustab ebaseadusliku veebisisu, sealhulgas vaenukõne levik. Sellega seoses on paljutöötavaks suundumuseks ettepanekud reguleerida digiteenuseid ELi ja riigi tasandil. Nagu aga mitu sidusrühma (Euroopa Andmekaitseinspektor, Euroopa Andmekaitsekoostöökoostöö, riiklikud inimõiguste kaitse asutused ja kodanikuühiskonna organisatsioonid) on rõhutanud, tekitab veebis pakutavate sisu ja teenuste reguleerimine probleeme seoses selliste põhiõiguste kaitsmisega nagu õigus eraelu puutumatusel ja andmekaitsele, õigus sõnavabadusele ja teabele ning õigus diskrimineerimisevabale kohtlemisele (ELi põhiõiguste harta artiklid 7, 8, 11 ja 21).

Nii riiklikud seadusandlikud algatused kui ka digiteenuste õigusakti eelnõu on andnud alust erinevatele arvamustele ja kriitikale. Nende hindamisel tulevad esile teatavad ühised probleemid. Need hõlmavad vajadust tagada veebisisu modereerimise meetmete proportsionaalsus ja järelevalvemehhanismide tõhusus.

Samuti on tähtis uurida, kuidas on võimalik veebisisu modereerida, ilma et ohustataks kasutajate õiguste kaitset. See eeldab juurdepääsu digiplatvormide toimimise andmetele seoses nende mõjuga põhiõigustele. Mõned suured platvormid aga takistasid 2021. aastal kodanikuühiskonna organisatsioonide väliseksperditel viia läbi põhiõigustega seotud uuringuid, keelates neile juurdepääsu oma andmetele.

Kodanike kaitse eri laadi ohtude, sealhulgas pandeemia, ebaseadusliku veebisisu ja küberkuritegevuse eest põhineb heal tahtel. Selle eesmärgi juures on aga ELi institutsioonid ja liikmesriigid vastu võtnud õigusaktid või kaaluvad selliste õigusaktide vastuvõtmist, mis võivad olla vastuolus põhiõigustega, eriti eraelu puutumatuse õiguse ja andmekaitse õigusega (harta artiklid 7 ja 8).

Andmekaitsega seotud probleeme põhjustas COVID-19 sertifikaatide väljatöötamine; selle töid esile enamiku liikmesriikide andmekaitseasutused ja kodanikuühiskonna organisatsioonid. Hoolimata Euroopa Inimõiguste Kohtu hiljutisest massilist jälgimist käsitlevast kohtupraktikast ja Euroopa Liidu Kohtu andmete säilitamist käsitlevast kohtupraktikast on liikmesriigid jätkanud seire ja andmete säilitamise tugevdamist propageerivate seadusandlike ettepanekute esitamist, kaasamata piisavaid põhiõiguste kaitse meetmeid. Kuigi üksikisikute tervise ja julgeoleku kaitse on õigustatud eesmärgid, on eksperdid juhtinud tähelepanu vajadusele teha asjakohased vajalikkuse ja proportsionaalsuse testid, et ükski meede ei läheks vastuollu eraelu puutumatuse ja andmekaitse õigusega ega muude põhiõigustega.

FRA ARVAMUS 7.3

ELi institutsioonid ja liikmesriigid peaksid tagama, et põhiõigusi austatakse kõigis uutes seadusandlikes algatustes, mis pakutakse välja üksikisikute julgeoleku suurendamiseks kas häda- või tavaolukorras. Eelkõige tuleks COVID-19 pandeemia vastu võitlemiseks või riiklike ohtude eest kaitsmiseks vastuvõetud õiguslike meetmete puhul tagada, et rakendatakse asjakohaseid meetmeid andmekaitse ja eraelu puutumatuse õiguse kaitsmiseks. Sellised meetmed tuleks ette näha õiguses ja need peaksid olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ja proportsionaalsed. Sõltumatud järelevalvemehhanismid peaksid tagama nende meetmete korrapärase kontrolli. Üksikisikutel peaks olema võimalus esitada selliste meetmete kohta kaebusi ja juurdepääs tõhusatele õiguskaitsevahenditele.

8

LAPSE ÕIGUSED

Koroonaviirushaiguse (COVID-19) pandeemia põhjustas 2021. aastal jätkuvalt probleeme seoses lapse õigustega. Euroopa Komisjon võttis 2021. aasta märtsis esimest korda vastu kuue teemavaldkonnaga ELi lapse õiguste strateegia, mis hõlmab laste sotsiaal-majanduslikku kaasamist, tervishoidu ja haridust, laste osalemise toetamist ning laste vastu suunatud vägivalla vastast tegevust. Strateegiat täiendab Euroopa lastegarantii kui veel üks tähtis vahe-eesmärk, milles käsitletakse laste vaesust ja sotsiaalset tõrjutust.

Varjupaika taotlevate laste arv suurenes märkimisväärselt, kuid suuri probleeme põhjustas muutlik olukord piiridel. Mitmes liikmesriigis jätkus lapsrändajate kinnipidamine, sealhulgas juhtumid, kus isiku vanust ei olnud veel kindlaks tehtud. Mitmes liikmesriigis jätkusid probleemid menetluslike tagatise käsitleva direktiivi rakendamisel, rahvusvahelised järelevalveorganid aga tõstasid küsimusi laste kinnipidamistingimuste kohta, mis on vastuolus seadusega.

FRA ARVAMUS 8.1

Euroopa Komisjon võib kaaluda liikmesriikidele sihipäraste abi ja suuniste andmist Euroopa lastegarantii ja ELi lapse õiguste strateegia rakendamiseks. See võib hõlmata rakendamise ja järelevalve heade tavade vahetamist.

Liikmesriigid peaksid tagama, et nende riiklike tegevuskavadele on Euroopa lastegarantii ja ELi lapse õiguste strateegia rakendamiseks ette nähtud piisavad vahendid ning et nendes käsitletakse kõige haavatavamaid lapsi, eriti seoses COVID-19 pandeemia mõjuga.

Euroopa Komisjon ja liikmesriigid peaksid jätkuvalt hindama pandeemia mõju laste vaimsele tervisele ja kehtestama meetmed edasiste negatiivsete tagajärgede ärahoidmiseks.

COVID-19 pandeemia mõjutas jätkuvalt paljusid lapse õigusi, mida kaitseb ELi põhiõiguste harta (edaspidi „harta“), näiteks õigus haridusele (artikkel 14) ning nende heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele (artikkel 24). Eurostati värseima statistika kohaselt suurenes vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ohus elavate laste osakaal ELi 27 riigis 2019. aasta 22,2 %-lt 2020. aasta 24,2 %ni.

Euroopa Liidu Nõukogu võttis 2021. aastal vastu Euroopa lastegarantii kui kava laste vaesuse ennetamiseks ja selle vastu võitlemiseks ning kõigile lastele, sealhulgas haavatavatesse rühmadesse kuuluvatele lastele, põhiteenustele juurdepääsu tagamiseks. Garantii üle väljendasid heameelt paljud sidusrühmad ja kodanikuühiskond. Liikmesriigid peavad selle 2022. aasta jooksul ümber kujundama riiklikeks tegevuskavadeks.

Euroopa Komisjon võttis vastu esimese ELi lapse õiguste strateegia. Selles on määratletud mitu meetet valdkondades, mida mõjutas ka COVID-19 pandeemia.

Liikmesriigid jätkasid 2021. aastal rahalise abi andmist ning sotsiaalkaitsemeetmete ja hariduse erimeetmete võtmist, et minimeerida COVID-19 pandeemia negatiivseid tagajärgi. Pandeemia mõju laste vaimsele tervisele tõstas küsimusi, kuigi selle täielik ulatus ei ole veel teada.

Varjupaika taotlenud laste ja saatjata alaealiste arv suurenes 2021. aastal märkimisväärselt, kasvades 2020. aasta vähem kui 130 000-lt peaaegu 167 000-ni 2021. aastal. Lapsrändajatel on õigus kaitsesele ÜRO lapse õiguste konventsiooni, Euroopa inimõiguste konventsiooni, harta ja ELi õigusaktide, näiteks vastuvõtutingimuste direktiivi alusel. Paraku kogesid lapsrändajad mõnes liikmesriigis ja ELi piiridel sageli muret tekitavaid tingimusi.

Perega reisivaid ja saatjata lapsi on mõjutanud ka tagasitõrjumine ja vägivalda kasutamine vähemalt seitsmes ELi liikmesriigis. ÜRO organisatsioonid, kodanikuühiskond ja Euroopa Liidu Nõukogu on olukorra tugevalt hukka mõistnud.

Mitmes liikmesriigis jätkatakse laste ja nende perede ning saatjata alaealiste kinnipidamist, sealhulgas vanuse kindlakstegemise ajal. ELi õiguse järgi tohib laste kinnipidamist kasutada vaid viimase erakorralise abinõuna. Märtsis 2021 vastuvõetud ELi lapse õiguste strateegias esitatakse mitu meetet, sealhulgas alternatiivid lapsrändajate kinnipidamisele.

FRA ARVAMUS 8.2

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et perega reisivatele lastele ja saatjata alaealistele tagatakse nõuetekohased vastuvõtutingimused. Euroopa Komisjon peaks abistama liikmesriike kinnipidamise alternatiivide väljatöötamisel, mis kuulub ELi lapse õiguste strateegias kehtestatud meetmete hulka.

FRA ARVAMUS 8.3

ELi liikmesriigid peaksid menetluslikke tagatise käsitleva ELi direktiivi ning muu rahvusvahelise ja riikliku õiguse rakendamise käigus kaaluma kinnipidamise alternatiivide kasutamist kahtlustatavate või süüdistatavate laste puhul. Täielikult tuleks uurida süüdistusi, mille kohaselt vabaduse kaotanud lastel on ebapiisavad tingimused või neid koheldakse nõuetevastaselt, ning lõpetada laste selline kohtlemine. Liikmesriigid peaksid tagama, et kriminaalõigussüsteemis lastega tegelevad spetsialistid osalevad õigussüsteemiga kokkupuutuvate ja vabaduse kaotanud laste õiguste teemalistel koolitustel.

Harta artiklis 48 nähakse ette süütuse presumptsiooni ja kaitseõiguse olulised tagatised. Harta artiklis 24 nõutakse, et esikohale seataks lapse huvid.

Kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise käsitlevas direktiivis (2016/800/EL) kehtestatakse mitu piirangut õigusega vastuolus olevale lapse vabaduse võtmisele ning sätestatakse nende kohtlemise miinimumtingimused, näiteks tervishoiuteenuste kättesaadavus, füüsiline ja vaimne areng, haridus ja pereelu õiguse korrapärase kasutamise tagamine. Hartas keelatakse mis tahes kujul piinamine või ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine (artikkel 4). Mitu rahvusvahelist järelevalveorganit juhtisid aga tähelepanu vabaduse kaotanud laste nõuetevastasele kohtlemisele teatavates liikmesriikides 2021. aastal.

2021. aastal jätkati õigusreforme menetluslikke tagatise käsitleva direktiivi ülevõtmiseks riiklikku õigusesse, mille tähtaeg oli 2019. aasta juunis. Seitsme liikmesriigi vastu 2019. aastal algatatud rikkumismenetlused jäid avatuks. Mitu liikmesriiki alustas 2021. aastal oma kriminaalõiguse muutmist, keskendudes eriti kinnipidamise alternatiividele ja alaealiste erikohtute loomisele.

9

ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUS

Selles peatükis keskendutakse kahele laiemale teemale: ohvrite õigused lähtudes ohvrite erikategooriatest ja kohtute sõltumatus. Viimati nimetatu on õigusriigi põhimõttega seoses eriti tähtis.

EL tugevdas 2021. aastal veelgi ohvrite õigusi. Euroopa Komisjon jätkas ohvrite õiguste platvormi raames arutelu selle kohta, kuidas ohvrite direktiiv on seotud erinevate ohvrikategooriatega. Liikmesriigid võtsid uusi õiguslikke ja/või poliitikameetmeid, et tugevdada kõigi kuriteoohvrite üldisi õigusi ning eelkõige naiste kui soolise vägivalla ohvrite õigusi.

Samal ajal tekkis probleeme õigusriigi põhimõtte austamise, eelkõige kohtute sõltumatuse teemal. Mitmes ELi liikmesriigis esines endiselt puudujääke. Jõustus ELi vahendite tingimusliku jagamise mehhanism, mistõttu järk-järgult kujundatakse välja meetmeid õigusriigi põhimõtte rikkumiste karistamiseks.

Ohvrite direktiivi artiklites 8 ja 9 antakse igale kuriteoohvrile õigus asjakohastele abiteenustele. Seega peab liikmesriikide kriminaalõigussüsteem tagama, et on olemas piisavad abiteenused, mis vastavad kindlaksmääratud tulemuslikkusnõuetele.

FRA 2021. aasta uuringute tõendid viitavad, et olemasolevate tugiorganisatsioonide võrgustik on mitmes liikmesriigis endiselt killustatud ja ebatäielik ning politseil on sageli raske hinnata, millised tugiorganisatsioonid on kindlatele ohvritele kättesaadavad ja kõige asjakohasemad. Näiteks on mõnes liikmesriigis selle olukorra tulemusel laialdaselt kaetud inimkaubanduse ohvrid või naised, kes on kodu- või seksuaalvägivalla ohvrid, samas kui teistele ohvritele, näiteks rassistliku, homofobse või situatsioonilise vägivalla, nagu varavastase vägivalla ohvritele pakutakse piiratud ohvriabi.

Lisaks on FRA 2021. aastat hõlmava uuringu kohaselt väga vähestel liikmesriikidel akrediteeritud ohvriabiteenuste register. Selline register aitaks politsei- ja kriminaalõigusasutustel hõlpsamini otsustada, milliseid teenuseid saab kasutada teatavatele nõuetele vastava ohvriabi osutamiseks.

FRA ARVAMUS 9.1

Vastavalt ohvrite õiguste direktiivile peaksid ELi liikmesriigid tagama, et olenemata kuriteo liigist oleks kõigil kuriteoohvritel juurdepääs tugiteenuseid osutavale organisatsioonile. Ohvriabiteenuste osutamine peaks põhinema kvaliteedistandarditel, näiteks sertifitseerimis- või akrediteerimisprotsessis, mis tagab, et osutatavad tugiteenused vastavad kindlaksmääratud tulemuslikkusnõuetele.

FRA ARVAMUS 9.2

ELi liikmesriigid peaksid Istanbuli konventsiooni kohaselt looma tugeva õigusliku aluse, et politsei kehtestaks kohese lähenemiskeelu ilma, et oleks vaja ohvri nõusolekut või avaldust. Lisaks peaksid liikmesriigid tagama, et õiguskaitseasutused kehtestavad sellise kohese lähenemiskeelu kõikidel asjakohastel juhtudel, et jälgitakse rangelt kurjategija poolt nende korralduste täitmist ning et täitmata jätmise eest karistatakse karmilt.

Istanbuli konventsiooni artiklite 50 ja 52 kohaselt peavad konventsiooni ratifitseerinud liikmesriigid tagama, et politsei on võimeline ja valmis pakkuma ohvritele viivitamatut ja usaldusväärset kaitset, kehtestades kohese lähenemiskeelu. FRA 2021. aastal saadud andmete kohaselt ei ole mõne liikmesriigi õigussüsteemis aga endiselt kohest lähenemiskeeldu ette nähtud, teistes aga ei soovi politsei neid kasutada. Mõnes riigis jälle kasutatakse koheseid lähenemiskeelde, kuid vähe tehakse selleks, et vägivaldsed õigusrikkujad neid usaldusväärset järgiksid.

FRA ARVAMUS 9.3

ELi liikmesriigid peavad tagama, et nende kohtud jäävad sõltumatuks ja erapooletuks, et ELi õigusega seotud juhtumeid lahendataks kooskõlas õigusriigi põhimõtete ja põhiõigustega, sealhulgas harta artikliga 47. ELi liikmesriigid peaksid eelkõige tagama, et kohtunikke ega prokuröre ei ähvarda distsiplinaarmenetlus selle tõttu, millisel viisil nad oma kohtunikufunktsioone täidavad.

Sõltumatu kohtusüsteem on õigusriigi ja õiguskaitse kättesaadavuse põhimõtete nurgakivi (Euroopa Liidu lepingu artikkel 19, Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 67 lõige 4 ja ELi põhiõiguste harta artikkel 47). Seda sõltumatust võivad ohustada mitte ainult välised osalejad, nagu valitsus või meedia, vaid ka prokuröridele või kohtunikele survet avaldava jäiga kohtusüsteemi sisemehhanismid, nagu tuletasid meelde Euroopa Liidu Kohtu 2021. aasta otsused Poola ja Ungari kohtuid puudutavates kohtuasjades.

See oht on iseäranis seotud distsiplinaarkontrolli meetmetega. Kui selliseid meetmeid kohtunike ja prokuröride suhtes kasutatakse, tuleb rangelt jälgida, et need ei segaks kohtufunktsioonide täitmist.

10

PUUETEGA INIMESTE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI RAKENDAMISE EDUSAMMUD

Euroopa Komisjon kehtestas ELi uue puuetega inimeste strateegia aastateks 2021–2030. Ametlikult võeti vastu ühissätete määrus, millega kehtestati ranged kriteeriumid, et ELi rahastamine vastaks puuetega inimeste õiguste konventsioonile. Tugevdati puuetega inimeste rongireisija õigusi. Euroopa Parlamendi raport puuetega inimeste õigustega seotud petitsioonidest õpitu kohta juhib tähelepanu nii liidu kui ka liikmesriikide jaoks parandamist vajavatele valdkondadele.

Koroonaviirushaiguse (COVID-19) pandeemia tõttu suurenes puuetega inimeste suremus ja haigestumus. Väärkohtlemise teadete tõttu sagenesid üleskutsed kiire deinstitutionaliseerimise kohta. Euroopa Sotsiaalõiguste Komitee rõhutas otsuses puuetega laste segregeeritud hariduse kohta vajadust täielikult kaasava hariduse järele alg- ja keskkoolides.

Liikmesriigid võtsid edasised meetmed uue Euroopa ligipääsetavuse akti rakendamiseks. Puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendati väljaspool praeguste ELi direktiivide kohaldamisala ebaühtlaselt. Kõigil liikmesriikidel on nüüd riiklik puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmist seirav organ.

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artiklis 19 ja ELi 2021.–2030. aasta puuetega inimeste strateegias nõutakse puuetega inimeste deinstitutionaliseerimist. Puuetega inimeste strateegia kasutuselevõtt suurendab vajadust viia ELis lõpule deinstitutionaliseerimine. Protsessile aitavad kaasa komisjoni suunised liikmesriikidele iseseisva elu tingimuste parandamise ja kogukonda kaasamise kohta, mis on kavas avaldada 2023. aastal.

FRA ARVAMUS 10.1

EL ja selle liikmesriigid peaksid viivitamatult kiirendama deinstitutionaliseerimise jõupingutusi, sealhulgas ELi vahendite asjakohase kasutamise ja järelevalve abil, et tagada puuetega inimeste iseseisev elu ja kogukonda kaasatus. See on eriti tähtis, et vältida puuetega inimeste õiguste edasist rikkumist tulevastes pandeemiates või muudes sarnaste tagajärgedega hädaolukordades.

Uues 2021. aastal vastu võetud ühissätete määruses (EL) 2021/1060 on sätestatud kaheksa ELi fondi tingimused ja kord. Selles seotakse rahastamine sõnaselgelt puuetega inimeste õiguste konventsiooni järgimisega. Määruses nõutakse, et liikmesriigid looksid korra, mis tagaks, et ligipääsetavust käsitlevaid poliitikat, õigusakte ja standardeid võetakse programmide ettevalmistamisel ja rakendamisel nõuetekohaselt arvesse. Selles nõutakse ka puuetega inimeste organisatsioonide kaasamist terve rahastamistsükli vältel ning puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamist ja kohaldamist kui ELi vahendite kasutamise eeltingimust.

Seetõttu on ühissätete määrus tähtis vahend tagamaks, et ELi vahendeid ei kasutata hoolekandeesutuses elamise soodustamiseks või muul viisil laiendamiseks (näiteks selliste asutuste renoveerimistöde kaasrahastamise kaudu). Selle eesmärk on tagada, et vahenditega aidataks hoopis kaasa deinstitutionaliseerimisele (näiteks kaasrahastades uusi struktuure ja teenuseid, mis võimaldavad kogukonnas elamist tugiisiku abil).

COVID-19 pandeemia tõi esile kiire vajaduse deinstitutionaliseerimise järele. Puuetega inimesed on pandeemia tõttu füüsiliselt rohkem ohustatud. Samuti on suuremas ohus nende vaimne heaolu, eriti kui nad elavad hoolekandeesutuses, sest neil on suurem sotsiaalse eraldatuse oht.

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 33 lõikes 2 nõutakse, et kõik ELi liikmesriigid loovad sõltumatu järelevalveorgani. Kõik ELi liikmesriigid ja liit on nüüdseks seda teinud; 2021. aastal saavutati see puuetega inimeste õiguste konventsiooni järelevalve vahe-eesmärk täielikult.

Nagu siin ja eelmistes põhiõiguste aruannetes on teatatud, on nende organite tegevuses endiselt probleeme, sealhulgas ebapiisavad rahastamine, vahendid ja inimressursid. Samas on pandeemia meelde tuletanud vajadust suurendada teadlikkust puuetega inimeste õigustest, mis on selliste organite põhiülesanne. Uue ühissätete määrusega riiklikele asutustele ette nähtud roll, sealhulgas jälgida eri etappides ELi vahendite vastavust puuetega inimeste õiguste konventsioonile, eeldab, et nendele asutustele antakse lisavahendeid.

FRA ARVAMUS 10.2

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et nad eraldavad piisavaid inim- ja rahalisi ressursse asutustele, kelle nad määravad artikli 33 lõike 2 kohasteks järelevalveorganiteks. Nad peaksid püüdma saavutada nende asutustega tihedat partnerlust asjakohaste poliitika ja ELi vahendite kavandamise, järelevalve ja rakendamise valdkonnas. Samuti peaksid nad tagama, et nendel asutustel on kõik vahendid oma ülesannete tõhusaks ja tulemuslikuks täitmiseks, eriti ELi poliitika- ja rahastamistsüklites.

FRA ARVAMUS 10.3

ELi liikmesriigid peaksid kiirendama veebi juurdepääsetavuse direktiivi ja Euroopa ligipääsetavuse akti rakendamist ning püüdma tagada juurdepääsetavuse valdkondades, mida ei ole ELi õigusaktidega veel ühtlustatud, et puuetega inimesed saaksid täiel määral osaleda kõigis eluvaldkondades ja pääseksid teistega võrdsetel alustel ligi üldsusele kättesaadavatele või pakutavatele rajatistele ja teenustele.

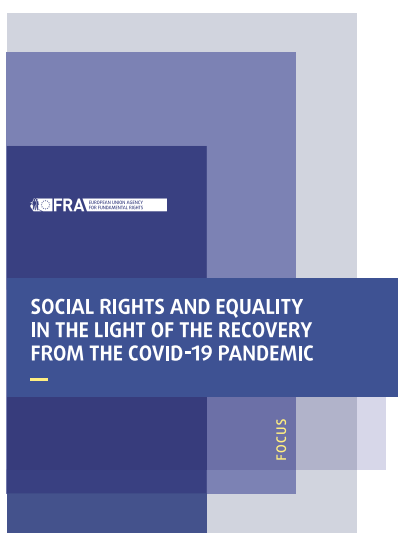
Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artiklis 9 nõutakse, et konventsiooni pooled tagaksid puuetega inimestele teistega võrdsetel alustel juurdepääsu füüsilisele keskkonnale, transpordile, teabele ja sidele, sealhulgas info- ja sidetehnoloogiatele ja süsteemidele, ning muudele üldsusele kättesaadavatele või pakutavatele rajatistele ja teenustele nii linna- kui ka maapiirkondades.

Pandeemia tõi ilmsiks puudujäägid puuetega inimeste teavitamises. Hoolimata veebi juurdepääsetavuse direktiivi vastuvõtmisest tuleb paljusid avalikke veebisaitide veel täiustada ja Euroopa ligipääsetavuse akti rakendamine on alles algusjärgus. Ligipääsetavusprobleeme esineb endiselt sellistes valdkondades nagu valimised, kohtud ja transport.

2021. aastal oli põhiõiguste kaitses nii edusamme kui ka tagasilööke. FRA aruandes *Fundamental Rights Report 2022* (2022. aasta põhiõiguste aruanne) esitatakse ülevaade peamistest arengusuundadest ELis 2021. aasta jaanuarist detsembrini ning FRA seisukohad nende kohta. Selles käsitletakse ELi põhiõiguste alaste arutelude põhiteemasid, tuues esile nii edusammud kui ka püsivad muret tekitavad valdkonnad.

Käesoleval aastal on fookuses sotsiaalõigused ja võrdõiguslikkus COVID-19 pandeemiast taastumise taustal. Teistes peatükkides käsitletakse selliseid teemasid nagu ELi põhiõiguste harta, võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld, rassism, ksenofoobia ja seonduv sallimatus, romade integreerimine, varjupaiga- ja rändeküsimused, infoühiskond, privaatsus ja andmekaitse, lapse õigused, õiguskaitse kättesaadavus ning puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edusammud.

EDENDAME JA KAITSEME TEIE PÕHIÕIGUSI KOGU ELIS —

FRA aruande *Fundamental Rights Report 2022* (põhiõiguste aruanne 2022) täistekst – vt <https://fra.europa.eu/et/publication/2022/fundamental-rights-report-2022>

Vt ka seotud FRA väljaanded:

- FRA (2022), *Põhiõiguste aruanne 2022 – FRA arvamused*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/et/publication/2022/fundamental-rights-report-2022-fra-opinions> (24 ELi ametlikus keeles)
- FRA (2022), *Social rights and equality in light of the recovery from the Covid-19 pandemic* (Sotsiaalõigused ja võrdõiguslikkus COVID-19 pandeemiast taastumise taustal), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/et/publication/2022/social-rights-equality-recovery-covid-19> (avaldatud inglise ja prantsuse keeles)

Varasemad FRA aastaaruanded põhiõiguste valdkonna probleemidest ja saavutustest Euroopa Liidus on jätkuvalt kättesaadavad FRA [veebilehel](#) (inglise, prantsuse ja saksa keeles).

LISATEAVE

FRA – EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11, 1040 Viin, Austria
Tel +43 158030-0 – Faks +43 158030-699
fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights
 linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
 twitter.com/EURightsAgency

Euroopa Liidu
Väljaannete Talitus